

ARTICLES CENTRALS

Justícia en el període de transició

Farid Samir Benavides Vanegas

PhD, Professor Associat. Director Àrea de Dret Penal, Processal Penal i Criminologia de la Universidad de los Andes.

Un cop més el govern colombià s'embarca en un procés de pau amb les Forces Armades Revolucionàries de Colòmbia (FARC). Des de fa més d'un any, a l'Havana, es discuteixen diversos aspectes de l'agenda fixada per ambdues parts. Tanmateix, un dels aspectes més rellevants és el relatiu a la justícia pels crims comesos durant el conflicte armat. Amb l'objectiu de donar resposta a aquesta qüestió, el govern del president Juan Manuel Santos va promoure -amb el suport del senador Roy Barreras- una reforma a la Constitució Política per crear, a través de la via constitucional, el que es va denominar un marc jurídic per a la pau. El marc pretén dotar el govern colombià d'eines per fer front a un procés de pau i per permetre-li l'aplicació de mecanismes de justícia en transicions. Dins dels mecanismes que es preveuen hi ha la investigació i el judici als màxims responsables; l'aplicació de mesures de justícia no punitiva en la base; i la creació d'una Comissió de la Veritat.

La qüestió de la justícia en transicions és un dels aspectes centrals de la discussió. En aquest text vull ocupar-me dels següents punts: en primer lloc aclarir què entén el govern nacional per justícia en transicions -a partir de les afirmacions públiques dels seus representants- i, en segon lloc, entaular la discussió sobre la qüestió de la justícia i de la impunitat.

1. Què és la justícia en transicions per al govern colombià?

Colòmbia té una llarga història de processos de pau i de guerres que van fins al començament de la república. De la mateixa manera, a conseqüència d'aquests processos de pau, també té una llarga història d'amnisties i indults sota la figura del

delicte polític. En la seva intervenció a la Universitat Externado de Colòmbia, el Comissionat de Pau Sergio Jaramillo, va presentar els punts més importants de l'acord de pau amb les FARC. Jaramillo va destacar la diferència entre l'acord de pau i la fase de construcció de pau, que ell va denominar fase de transició. Com l'assenyala Jaramillo, a l'Havana s'estan establint les bases i les tasques que fan possible la construcció de pau, és a dir, el procés que permet fer realitat els compromisos als que s'està arribant en la negociació de la pau. Un dels objectius és l'enfortiment de l'estat de dret, entès com l'enfortiment d'un ordre o d'unes regles de joc. Per això és important la lluita contra la impunitat. Tanmateix, Jaramillo s'aparta de les concepcions comunes d'impunitat i afirma que la impunitat es mesura segons el grau de satisfacció dels drets de les víctimes, oblidant que precisament un dels drets de les víctimes és que s'investigui i sancioni els responsables de les greus violacions als drets humans. En la seva intervenció també afirma que l'error ha estat concentrar-se massa en els victimaris i no en les víctimes, però no aclareix com l'absència d'investigació i sanció pot satisfer aquests drets.

2. Justícia i Impunitat

Un dels punts principals de la discussió té relació amb la justícia penal i amb la possibilitat d'atorgar amnisties o indults als desmobilitzats. Per això s'acudeix a la categoria de delicte polític i s'afirma que, a través de la figura de la connectivitat, és possible estendre aquests beneficis de la constitució a molts desmobilitzats.

“ S’enganya a l’opinió pública quan s’afirma que el delicte polític és part de la sortida jurídica al repte que signifiquen els crims comesos per les FARC ”

En primer lloc hem d'assenyalar que el delicte polític forma part de la tradició jurídica colombiana com una forma de reincorporar els rebels a la vida política i ciutadana. D'aquesta manera, els rebels es beneficien d'amnisties i indults per haver participat al

grup armat i haver comès delictes connectats a l'acte de rebel·lió, com per exemple dur armes, furts, dur uniformes, etc. Tanmateix, convé ser clars en el fet que el que està en joc en la negociació de pau no és la condició de rebels sinó una cosa molt més important: la comissió de crims de lesa humanitat.

En la mateixa tradició jurídica colombiana es preveu que l'amnistia i indult per l'acte de rebel·lió no puguin ni hagin de donar refugi als responsables d'actes de barbàrie, dins dels quals hi ha, clarament, els crims de lesa humanitat. En conseqüència, un crim d'aquesta naturalesa pot haver estat comès amb una finalitat política, però això no comporta que es pugui beneficiar de l'amnistia o l'indult. Per tant, s'enganya a l'opinió pública quan s'afirma que el delicte polític és part de la sortida jurídica al repte que signifiquen els crims comesos per les FARC en el conflicte colombià.

La qüestió de la impunitat no interpel·la al delinqüent polític. A qui interpel·la és a l'autor de crims de lesa humanitat, ja que aquesta categoria de crims no està inclosa dins de la noció de delicte polític. Dit d'altra manera, la categoria de delicte polític no esborra per si mateixa les greus violacions als drets humans comeses per les FARC. El govern nacional pretén ampliar la categoria de delicte i de delinqüent polític ampliant el marc d'extensió dels delictes connexos. Però en fer-ho cau en una contradicció gravíssima: d'una banda afirma que aquesta és una categoria que forma part de la tradició jurídica colombiana però, d'altra banda, sosté que aquesta tradició s'ha de modificar perquè, de la manera com està concebuda, només ens serveix per perdonar els actes de rebel·lió. En conseqüència, les mesures no penals i els models de justícia restaurativa no poden establir-se amb independència de la qüestió de la justícia penal, perquè si es fes així no s'aconseguiria el seu objectiu: generar un nou estat de dret en el qual els ciutadans i les ciutadanes puguin viure en pau i gaudir dels seus drets.

**“ Per aconseguir l'enfortiment de l'Estat de Dret
s'ha de garantir la investigació i el judici dels
autors de les greus violacions dels drets humans**

”

3. Transició i impunitat

El Comissionat de Pau va sostenir en la seva intervenció a la Universitat Externado de Colòmbia que la finalitat de la transició és l'enfortiment de l'estat de dret i de les regles del joc. Per aconseguir aquest propòsit, assumint que les seves paraules són sinceres i que no es tracta d'un simple enunciat retòric, és essencial que es garanteixi la investigació i el judici dels autors de les greus violacions dels drets humans.

En la literatura de dret penal i de justícia en transicions hi ha diferents crítiques a la qüestió de la lluita per a la impunitat. Des de la crítica que es fa al dret penal com a inadequat per a un procés de transició, la impossibilitat de tractar el mal radical amb la justícia penal, la impossibilitat de distingir clarament entre víctimes i victimaris i la possibilitat d'aconseguir els mateixos objectius amb un altre tipus de mesures. Aquest punt genera una àmplia discussió que no podem tractar en aquest text. Tanmateix, sí que vull destacar que la perspectiva de protecció dels drets de les víctimes exigeix que es faci justícia.

S'ha d'anar en compte amb l'afirmació del Comissionat de Pau de que el sistema penal no pot ocupar-se de tots els delictes i de tots els responsables. En primer lloc, si s'atorguen les investigacions a un grup reduït de funcionaris, com va ocórrer amb la llei de Justícia i Pau, segur que presenciarem un nou fracàs de la justícia. Però si s'utilitza tot l'aparell de la justícia penal i s'aprofita la recent reforma de l'estructura de la Fiscalia General de la Nació, segur que podrem ocupar-nos dels crims més greus, el que el marc jurídic per a la pau va denominar els màxims responsables. A més, l'experiència alemanya i argentina demostren que és possible jutjar el major nombre possible de responsables, només cal tenir voluntat de fer-ho.

Cal recordar, per acabar, el treball del filòsof alemany i supervivent d'Auschwitz, Jean Amery. Amery reivindica el ressentiment, ja que és impossible cancel·lar el passat sense que hi hagi justícia, perquè només d'aquesta manera el victimari entendrà que el que va succeir no hauria d'haver passat, i voldrà, de la mateixa manera que la víctima, tornar enrere en el temps. Si això no succeeix, si no hi ha justícia, si no es sanciona els responsables d'aquests greus crims, les paraules del Comissionat de Pau sobre adoptar la perspectiva de les víctimes no passaran de ser una simple retòrica buida.

Farid Samir Benavides Vanegas: fs.benavides@uniandes.edu.co

Fotografía : Globovisión / CC BY / Desaturada.

© Generalitat de Catalunya